

Олефір Л. І.,

кандидат юридичних наук, доцент,
заступник начальника кафедри формування та розвитку
професійних компетентностей персоналу ДКВС України

Інституту професійного розвитку,
Академія Державної пенітенціарної служби,

м. Чернігів, Україна

ORCID: 0000-0003-4565-8968;

Дудка Н. О.,

старший викладач кафедри
підвищення кваліфікації працівників пробації

Інституту професійного розвитку,

Академія Державної пенітенціарної служби,

м. Чернігів, Україна

ORCID: 0000-0002-2142-4959

РЕСОЦІАЛІЗАЦІЯ ЗАСУДЖЕНИХ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ЇХ ПРАЦЕВИКОРИСТАННЯ

У статті досліджуються питання працевикористання осіб, засуджених до позбавлення волі. Розкрито правові основи організації праці засуджених до позбавлення волі в Україні. Обґрунтовано позицію, що здійснення суспільно корисної праці в установах виконання покарань не обмежує право на працю засуджених та не визначає її як примусову. Проаналізовано значення суспільно корисної праці як способу виправлення та ресоціалізації засуджених.

Ключові слова: засуджені до позбавлення волі, право на працю, працевикористання, виправлення та ресоціалізація.

Постановка проблеми. Тривалий час у науці кримінально-виконавчого права точилися дискусії з приводу визначення характеру праці засуджених осіб. Головний акцент у зазначеній полеміці був зроблений на необхідності концептуального перегляду праці як засобу виправлення та ресоціалізації, узгодження правового регулювання праці засуджених до позбавлення волі як з конституційними положеннями, так і з європейськими стандартами в цій галузі.

У зв'язку з воєнною агресією та воєнним станом у нашій державі відбуваються значні зміни, які стосуються не тільки геополітичної сфери, а й змін у суспільстві та кожної окремої особи загалом. Нагальними нині постають соціальні проблеми, які

свідчать про розвиток кризових явищ у суспільстві. Вищезазначені обставини та інтеграція України в європейський простір зумовлюють приведення системи виконання покарань у відповідність до міжнародних стандартів, зокрема в частині формування економіко-правового механізму працевикористання засуджених.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичним підґрунтям дослідження актуальних проблем нормативно-правового регулювання праці засуджених до позбавлення волі є роботи І. Г. Богатирьова, Т. А. Денисової, О. Г. Колба, А. Х. Степанюка, О. О. Шкути, І. С. Яковець та ін.

Окремі аспекти правового регулювання, теоретичних та практичних проблем працевикористання засуджених в умовах виконання покарань розкрито в дисертаційних роботах С. А. Стефанова «Організаційно-правові проблеми трудової зайнятості засуджених у місцях позбавлення волі» (2002 р.) та О. О. Бублік «Праця засуджених до позбавлення волі: правове регулювання та кримінально-виконавча практика» (2016 р.).

Формулювання мети. Метою статті є здійснення правового аналізу залучення засуджених осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі, до суспільно корисної праці з огляду на її важливе значення для їх ресоціалізації.

Викладення основного матеріалу. Право на працю є фундаментальним соціальним правом, що передбачає можливість заробляти собі на життя працею, яку особа вільно обирає або на яку вільно погоджується. Визначаючи та закріплюючи право на працю на рівні Конституції, держава гарантує його дотримання та забезпечення умов для повного здійснення цього права шляхом створення рівних можливостей у виборі професії та роду трудової діяльності, а також реалізації програм професійно-технічного навчання, підготовки та перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб.

Право людини та громадянина на працю, закріплене у Конституції України, поширюється і на громадян, засуджених до позбавлення волі. Основний Закон у ст. 43 гарантує право кожного громадянина (у тому числі засудженого до позбавлення волі) на працю, що включає можливість заробляти собі

на життя працюю, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується. Використання примусової праці забороняється.

Праця засуджених до позбавлення волі регламентується статтями 118–122 Кримінально-виконавчого кодексу України. Відповідно до вказаних статей засуджені залучаються до суспільно корисної праці з урахуванням наявних виробничих потужностей, зважаючи при цьому на стать, вік, працездатність, стан здоров'я і спеціальність.

Залучення засуджених до праці обумовлене насамперед метою спонукати їх ставитися до праці як необхідного елементу їхнього життя в умовах установи виконання покарань і подальшого життя на волі. Необхідно, щоб, звільнившись з установи виконання покарань, особа мала певні навички та вміння, які дозволять їй знайти законні засоби для існування та допоможуть максимально адаптуватися до життя за межами установи виконання покарань.

Частина 1 ст. 118 Кримінально-виконавчого кодексу України закріплює положення, що засуджені до позбавлення волі мають право працювати. Праця здійснюється на добровільній основі на підставі цивільно-правового або трудового договору, що укладається між засудженим та фізичною особою-підприємцем або юридичною особою, для яких засуджені здійснюють виконання робіт чи надання послуг. Такі договори погоджуються адміністрацією колонії та повинні містити порядок їхнього виконання. Адміністрація зобов'язана створювати умови для праці засуджених за цивільно-правовими та трудовими договорами.

Детальний аналіз правового регулювання праці засуджених до позбавлення волі вказує на поєднання в ньому трудового законодавства, яке закріплює загальні для всіх громадян правові засади й гарантії реалізації права на працю, та кримінально-виконавчого законодавства, яке визначає особливості організації праці осіб, засуджених до позбавлення волі на певний строк або до довічного позбавлення волі. Відповідно організаційно-правові засади праці зазначених осіб базуються на положеннях Конституції України, Кодексу законів про працю України, Кримінально-виконавчого кодексу України, Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України», Закону Ук-

раїни «Про оплату праці» та низці підзаконних нормативно-правових актів Кабінету Міністрів України та Міністерства юстиції України.

Вітчизняний учений А. Х. Степанюк зазначає, що «залучення до праці спрямоване насамперед на те, щоб спонукати засуджених ставитися до праці як до позитивної та необхідної складової частини їх життя, у тому числі й подальшого життя на волі. Такі самі вимоги висувають до праці ув'язнених Європейські тюремні правила. Необхідно, щоб, звільнившись із установи виконання покарань, особа мала певні навички й уміння, які дають їй змогу знайти законні засоби для існування та допоможуть безболісно увійти в життя на волі» [1, с. 222].

На думку М. І. Демченка, праця в кримінально-виконавчих установах повинна мати відповідний економічний ефект, оскільки він бачить за можливе її використання за умови комплексної модернізації виробничих потужностей кримінально-виконавчих установ для задоволення внутрішніх потреб цих установ, а з розширенням видів господарської діяльності за умови державної підтримки (пільги, преференції тощо) і гнучкої маркетингової політики – і розвиток матеріально-побутової частини кримінально-виконавчих установ. Однак без матеріального заохочення засуджених, які працюють у господарстві кримінально-виконавчих установ, підвищити рівень продуктивності виробництва до рівня конкурентоспроможності навряд чи вдасться [2, с. 38–43].

Лисенко М. І. вважає, що, забезпечуючи право на працю, дуже чітко можна простежити, як засуджений змінює свої світоглядні цінності, за таких обставин засуджений, який працює, внутрішньо змінюється. Суспільно корисна праця, крім природної і необхідної умови існування суспільства, виступає як суспільне явище, тому що в процесі трудової діяльності люди встановлюють між собою різні відносини відповідно до правил, які панують у суспільстві.

Така праця виконує певні функції: економічну, оскільки засуджені своєю працею створюють певні матеріальні блага і отримують відповідну платню; соціальну, тому що в процесі виконання роботи засуджені набувають певних виробничих навичок; оздоровчу, адже праця завжди загартовує особу фізично

і морально; виправну, оскільки суспільно корисна праця виховує засудженого, допомагає набути позитивних навичок, що надалі дає змогу відмовитися від злочинної діяльності [3, с. 79].

Суспільно корисна праця є потужним чинником, що впливає на формування особистості засудженого, зокрема праця певною мірою сприяє психоемоційному розвантаженню і відволікає від нав'язливих думок, до того ж швидше минає час. Сумлінне ставлення до праці надає можливість заслужити умовно-дострокове звільнення або отримати інші передбачені законом пільги, здобути корисні навички тощо. Водночас цей засіб впливу має особливості, які визначаються правовим статусом засуджених, потребою залучення їх до оплачуваних робіт та виконання установами завдань, поставлених державою [4, с. 112–113].

Шумна Л. П. стверджує, що «незважаючи на новації законодавства щодо залучення засуджених до праці з обов'язковості до визнання як конституційного права, праця все одно залишається одним з основних засобів впливу на засудженого. Головний наслідок наведених подвійних стандартів значення праці – це негативне ставлення до праці самих засуджених, її сприйняття як елементу покарання, невиправданого примусу, що зводить нанівець виховну роль цієї діяльності» [5, с. 166].

Фактично діяльність кримінально-виконавчої установи існує для того, щоб досягти виправного завдання, яке тривалий час і навіть нині деякими науковцями вважалося непритаманним кримінально-виконавчій системі, а саме: надати людині ті умови, за яких вона змогла б позитивно реалізувати себе в суспільстві. Нині все частіше ведуть мову про навчання засуджених спеціальностей, які їм найбільше до вподоби, а якщо можливо, і реалізувати свої здобуті знання у виробничій діяльності кримінально-виправної установи. Пропонується дистанційне навчання або стаціонарне, за домовленістю з навчальним закладом на території кримінально-виконавчої установи, в тому числі платне навчання (за рахунок бюджету, прибутків кримінально-виконавчої установи, родичів тощо) [6, с. 154–155].

Суспільно корисну працю засуджених можна класифікувати так: продуктивна праця у сфері матеріального виробництва; суспільно корисна праця, яка пов'язана з благоустроєм установи

виконання покарань, ремонтом житлових та службових приміщень, школи або професійно-технічного училища тощо; праця з господарського обслуговування установи; праця засудженого, яка пов'язана із самообслуговуванням.

На нашу думку, найбільш ефективною є праця у сфері матеріального виробництва, тобто продуктивна праця. Завдяки їй засуджені протягом дня зайняті на виробництві, підвищують свою кваліфікацію, набувають практичних навичок, отримують заробітну плату і мають можливість потім витратити зароблені гроші на власні потреби. Згідно зі ст. 118 КВК України засуджені залучаються до суспільно корисної праці, як правило, на державних підприємствах, у майстернях виправних колоній, а також на підприємствах інших форм власності за умови забезпечення їх належної охорони та ізоляції. Перелік робіт та посад, на яких забороняється використовувати засуджених до позбавлення волі, визначається нормативно-правовими актами Державної кримінально-виконавчої служби України.

Заборонено використовувати працю засуджених у таких випадках: а) у приміщеннях, де розміщена зброя, спецзасоби та службова документація; б) на роботах, пов'язаних з устаткуванням для множення документів, радіотелеграфною і телефонною технікою (за винятком лінійних монтерів у присутності представників адміністрації); в) на посадах продавців, бухгалтерів-операціоністів, касирів, завідувачів продовольчих та речових складів; г) на роботах, пов'язаних з обліком, зберіганням та видачею медикаментів, а також вибухових та отруйних речовин; г) як фотографів (крім засуджених до обмеження волі), зубопротезистів, водіїв легкових та оперативних автомобілів і мотоциклів; д) на посадах з підпорядкуванням їм вільнонайманого персоналу.

Засуджені, які залучаються до роботи із забезпечення пожежної безпеки виправних колоній, несуть цілодобове чергування в розрахунках пожежних команд з правом відпочинку і сну в депо пожежної охорони виправних колоній; перевірка цих осіб проводиться погодинно та цілодобово. Особи, які відбувають покарання у виправних колоніях максимального рівня безпеки, дільницях посиленого контролю та секторах максимального рі-

вня безпеки, залучаються до праці тільки на об'єктах, розташованих на території колоній.

Виробничі цехи розміщуються в ізольованих приміщеннях у межах зони, що охороняється. Такі засуджені виводяться на роботу у спеціально обладнані цехи, де встановлюються додаткові засоби охорони та забезпечується надійна ізоляція з тим, щоб зазначені особи в період роботи не могли вступати в контакти з іншими засудженими. Під час виведення з цехів і камер засуджені підлягають обшуку, а приміщення – огляду [7, с. 155].

Організація праці засуджених до позбавлення волі напряму залежить від порядку виконання та відбування покарання (режиму), який встановлюється за категоріями таких осіб (неповнолітні та повнолітні, засуджені вперше та рецидивісти, чоловіки та жінки, у тому числі вагітні або з дитиною до трьох років), з урахуванням виду покарання – позбавлення волі на певний строк (з виокремленням за строками) чи довічного позбавлення волі. Відповідно до Інструкції про умови праці та заробітну плату засуджених до обмеження волі або позбавлення волі, затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 07.03.2013 р. № 396/5, засуджені до довічного позбавлення волі – лише на території установи виконання покарань з урахуванням вимог тримання їх у приміщеннях камерного типу (п. 3.3), а засуджені неповнолітні особи залучаються до трудової діяльності лише на підприємствах виховних колоній (п. 3.4).

Важливим елементом забезпечення права на працю особи, засудженої до позбавлення волі, є право на гідну оплату її праці. Як зазначає з цього приводу у своєму дисертаційному дослідженні О. О. Бублік, суспільно корисна оплачувана праця є не лише джерелом і важливою передумовою фізичного та соціально-психічного розвитку особистості засудженого, а й важливим елементом виправлення і ресоціалізації, дієвим засобом, що зменшує рівень його деградації [8, с. 116].

Нині практика залучення засуджених до праці практично не орієнтована на те, щоб засуджений сприймав працю позитивно, а винагорода за працю не поставлена в залежність від економічних показників, як-от кількість та якість виробленого. Але, незважаючи на це, в сучасних умовах самі засуджені часто сприй-

мають працю як позитивний момент, як змогу уникнути негативного впливу фізичної ізоляції, оволодіти спеціальністю і навіть заробити грошові кошти. Засуджені мають бачити результати своєї праці та усвідомлювати їх. Суспільно корисна праця має стати необхідною свідомою потребою кожного засудженого. Це допоможе їм у подальшій адаптації та ресоціалізації у суспільстві по закінченні відбування призначеного судом покарання [9, с. 216].

Уявляється, що для реального забезпечення здійснення ресоціалізації засудженого через виконання ним суспільно корисної праці потрібно, щоб держава забезпечила належне матеріальне та фінансове забезпечення установ виконання покарань, забезпечила засудженим можливість вибору бажаної сфери діяльності відповідно до його спеціальності й побажань, забезпечила належний рівень оплати праці та створення необхідних для неї умов. Усе це сприятиме позитивному ставленню засудженого до праці, власному бажанню займатися нею, щоб повернутись у суспільство повноцінним його членом, з наявними реальними шансами забезпечувати себе та своїх близьких завдяки володінню тими чи іншими навиками до праці [10, с. 325].

Висновки. Підсумовуючи вищезазначене, можна дійти висновку, що праця засуджених в установах виконання покарань суттєво відрізняється від роботи, яку виконують звичайні працівники. Це фактично і є головною метою ресоціалізації засуджених як у процесі відбування покарання у виді позбавлення волі, так і після відбуття покарання.

Завдяки залученню засуджених до праці в сукупності з іншими засобами (режимом відбування покарання, соціально-виховною роботою тощо) уявляється можливим досягти позитивних змін в особистості засудженого, які створять реальну можливість у перспективі в напрямку адаптації до життя на волі.

Обґрунтоване реформування організаційно-правових засад працевикористання засуджених у місцях позбавлення волі може сприяти покращенню ситуації в напрямку реалізації такого заходу ресоціалізації, як праця засуджених. Окрім того, врахування адміністрацією установи виконання покарань особливих характерних рис засуджених може бути корисним у процесі працевикористання засуджених.

Список використаних джерел

1. Степанюк А. Х. Кримінально-виконавче право : навчальний посібник. Харків : Право, 2006. 320 с.
2. Демченко М. І. Шляхи удосконалення моделі сучасної пенітенціарної установи. *Проблеми пенітенціарної теорії і практики: щорічний бюлетень Київського інституту внутрішніх справ / редкол. В. М. Синьов (гол. ред.) та ін.* Київ : КІВС, Леся, 2003. № 8. С. 38–43.
3. Лисенко М. І. Забезпечення права на працю засуджених в умовах ізоляції. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.* Серія: Юриспруденція. 2015. № 13. Том 2. С. 78–80.
4. Шкута О. О. Окремі питання залучення до праці засуджених до позбавлення волі. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України.* 2016. № 1. С. 111–118.
5. Шумна Л. П. Особливості праці засуджених до позбавлення волі: і право, і обов'язок. *Вісник Пенітенціарної асоціації України.* 2018. Вип. 2. С. 160–167.
6. Градецький А. В. Проблеми працевикористання засуджених, колишніх суддів та співробітників правоохоронних органів, у місцях позбавлення волі. *Держава та регіони.* Серія: Право. 2013. № 1 (39). С. 151–156.
7. Науково-практичний коментар Кримінально-виконавчого кодексу України. Станом на 18 січня 2022 року / за заг. ред. Мінченка С. І. Київ : Професіонал, 2022. 298 с.
8. Бублік О. О. Праця засуджених до позбавлення волі: правова регламентація та кримінально-виконавча практика : дис. ... к.ю.н. : 12.00.08. Класичний приватний університет. Запоріжжя, 2016. 226 с.
9. Мацієвська І. Б. Особливості залучення до праці засуджених до позбавлення волі на контрагентських об'єктах. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2019. № 2. С. 214–218.
10. Кутепов М. Ю. Праця засуджених як шлях до ресоціалізації. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2020. № 7. С. 322–325.

Olefir L.,

Ph.D. in Law, Associate Professor,
Deputy Head of the Department of Formation and Development
Professional Competences of the Personnel of the State Criminal and
Executive Service of Ukraine,
Institute of Professional Development,
Academy of the State Penitentiary Service,
Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0003-4565-8968;

Dudka N.,

Senior Lecturer of the Department of
Probation Officers' Professional Development,
Institute of Professional Development
Academy of the State Penitentiary Service,
Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-2142-4959

CONVICTS' RESOCIALIZATION THROUGH THE PRISM OF THEIR EMPLOYMENT

The article examines the issue of employment of persons sentenced to imprisonment. In the modern criminal law of Ukraine, the order and conditions of employment of persons sentenced to imprisonment are established in such a way that they hardly differ from the order and conditions of work of other citizens who work at enterprises of various forms of ownership. However, the work of convicts in penal institutions is significantly different from the work performed by ordinary workers. Thanks to the involvement of convicts in work in combination with other means (the regime of serving the sentence, social and educational work, etc.), it is possible to achieve positive changes in the personality of the convict, which are a real possibility in the future in the direction of adaptation to life after release from serving the sentence. Community service is one of the most effective means of correction and resocialization of convicts.

The analysis of scientific publications concerning the labor use of convicts before deprivation of liberty, in the vast majority, indicates international approaches to this problem, that is, convicts can be involved in work for the purpose of correction and acquisition of certain skills, and not for the purpose of compensating for material losses, moral damage to persons, victims from crimes, or profit making by enterprises of penal institutions.

Reasoned reformation of the normative and legal principles of the labor use of convicts in places of deprivation of liberty, changes in approaches to the regulation and organization of the work of convicts during the execution and serving of punishment, can contribute to improving the situation in the direction of the implementation of such a means of resocialization as the labor of convicts. In addition, taking into account by the administration of the institution of execution

of punishments the special characteristics of convicts can be useful in the process of labor utilization of convicts.

Key words: sentenced to imprisonment, right to work, labor exploitation, correction and resocialization.

References

1. Stepaniuk, A. Kh. (2006), Criminal and Executive Law, Law, Kharkiv.

2. Demchenko, M. I. (2003), Ways to improve the model of a modern penitentiary institution, *Annual Bulletin of the Kyiv Institute of Internal Affairs*, No. 8, pp. 38–43.

3. Lysenko, M. I. (2015), Ensuring the right to work of convicts in isolation, *Scientific Bulletin of the International Humanitarian University*, No. 13, Vol. 2, pp. 78–80.

4. Shkuta, O. O. (2016), Separate issues of labor involvement of those sentenced to imprisonment, *Scientific journal of the National Academy of the Prosecutor's Office of Ukraine*, No. 1, pp. 111–118.

5. Shumna, L. P. (2018), Peculiarities of the work of prisoners sentenced to imprisonment: both a right and an obligation, *Bulletin of the Penitentiary Association of Ukraine*, Vol. 2, pp. 160–167.

6. Hradetskyi, A. V. (2013), Labor problems of convicts, ex-judges and law enforcement officers in places of deprivation of liberty, *State and Regions*, No. 1 (39), pp. 151–156.

7. Minchenko, S. I. (2022), Scientific and practical commentary on the Criminal Code of Ukraine, Kyiv.

8. Bublik, O. O. (2016), Labor of those sentenced to imprisonment: legal regulation and criminal-executive practice: PhD in Law thesis, Zaporizhzhia.

9. Matsiievska, I. B. (2019), Peculiarities of labor involvement of prisoners sentenced to deprivation of liberty at contractual facilities, *Legal Scientific Electronic Journal*, No. 2, pp. 214–218.

10. Kutieпов, M. Yu. (2020), Work of convicts as a way to resocialization, *Legal Scientific Electronic Journal*, No. 7, pp. 322–325.